

ศึกษาผลกระทบที่มีต่อการดำเนินการโครงการพัฒนาในท้องถิ่น กรณีศึกษา: อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง*

STUDY THE IMPACT ON THE IMPLEMENTATION OF LOCAL DEVELOPMENT PROJECTS. CASE STUDY: KHOK YANG RESERVOIR

นุชา นุ่นจ้อย, ไพรัตน์ ฉิมหาด*, ดิเรก นุ่นกล่ำ, นิชาเรย์ ปรีชา, พระปลัดธันวา วิชากโร

Nucha Nunchui, Pairat Chimhat, Direk Nunklam, Nicharee Preecha, Phra Palad Thanwa Wichakara

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Si Thammarat Campus, Thailand

*Corresponding author E-mail: pairat.chi@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำและสิ่งอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตชาวบ้าน 2) ศึกษาลักษณะการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งอื่น ๆ ตามข้อ 1 หากมีการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำดังกล่าว 3) ศึกษาวิถีชีวิตและแนวทางของชาวบ้านในการแก้ปัญหาจากคลองโคกยางลงมาท่วมพื้นที่ข้างล่างในเขต อ.เมือง นครศรีธรรมราช โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยใช้การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ และกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจ ใช้วิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนคลองโคกยาง มีการดำรงชีวิตชุมชนคลองโคกยาง ที่มีความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบนิเวศ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการกินอยู่ การอยู่ร่วมกัน มีความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์ ประมง และยังมีพืชอื่น ๆ ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านชุมชนคลองโคกยาง ได้แก่ หนาม ไม้ผล สวนสมรม สวนพืชมะเขือเทศ สวนยางพารา สวนปาล์ม 2) ผลกระทบหากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ด้านเศรษฐกิจจำนวน 317,800,000 ล้านบาท/ปี ด้านสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ /ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่าซึ่งกระทบโดยตรงต่อสภาพดินที่เป็นดินในที่ลุ่มที่เหมาะสมกับการทำเกษตรกรรม และที่กระทบ

* Received November 3, 2022; Revised January 5, 2023; Accepted February 6, 2023

ต่อพันธุ้ไม้ป่า 3) ด้านสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ ทำให้ระบบเครือญาติจะหายไป เพราะต้องย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ ญาติ พี่ น้อง ไม่ได้อยู่ร่วมกัน

คำสำคัญ: อ่างเก็บน้ำ, ผลกระทบ, ชุมชนคลองโคกยาง

Abstract

The objectives of this research article were to 1) study the environment in the reservoir construction area and other things that are continuous and important to villagers' livelihoods; 2) study the operation characteristics of the Khok Yang Reservoir Construction Project, and 3) the impact that will occur on the environment and other things as stated in No. 1, if such a reservoir construction project is undertaken. lower in the district Mueang Nakhon Si Thammarat District using action research using interviews and focus groups. from key informants, including people in affected areas and groups that play an important role in decision-making. used for descriptive content analysis The results of the research were as follows: 1) Khok Yang Khlong community There is a livelihood of the Khlong Kok Yang community. with the relationship between the community and the ecosystem cause a culture of eating coexistence to have faith in the unseen Religion is a tool to hold the mind. There are wisdoms in making a career in agriculture, gardening, farming, livestock, fishery, and there are other plants that generate income for the villagers of Khlong Khok Yang community, such as betel nut, fruit tree, Somrom garden, Father Tao Garden, rubber plantation, and palm plantation. 2) Impact If Khlong Khok Yang Reservoir is built, the economy amounts to 317,800,000 million baht/year, the environment, ecosystems/soil, water, forest and wildlife resources that directly affect the soil condition which is lowland soil suitable for agriculture. And that affects forest plants. 3) Social, cultural and belief causes the kinship system to disappear. Because having to move to a new place of residence, relatives, brothers and sisters do not live together.

Keywords: Reservoir, Impacts, Khlong Khok Yang Community

บทนำ

การสร้างอ่างเก็บน้ำหรือการสร้างเขื่อนมักมีการกล่าวอ้างว่า เป็นการแก้ปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่ตอนล่างและให้เกษตรกรนำน้ำไปใช้เพื่อการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนหรือนำน้ำไปใช้เป็นแหล่งผลิตพลังงานไฟฟ้า (ปราโมทย์ ไม่กล้า, 2529) แต่ในข้อเท็จจริงแล้วพบว่าอ่างเก็บน้ำหรือเขื่อนไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาตามที่กล่าวอ้างแต่อย่างใดและไม่ได้มีการชี้แจงอธิบายหรือสร้างความเข้าใจกับพี่น้องประชาชนแต่อย่างใด ที่มากกว่านั้นการสร้างเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของแม่น้ำลำคลองส่งผลกระทบทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงสูญหายไปการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือการสร้างเขื่อนยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนจำนวนมาก ที่ต้องย้ายออกจากถิ่นฐานบ้านเกิด วิถีชีวิตเปลี่ยนไป ญาติพี่น้องต้องแยกย้ายกันไปคนละทิศคนละทาง ดังนั้นมักจะเห็นได้ว่าประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบลุกขึ้นมาแสดงความไม่เห็นด้วยกับการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือการสร้างเขื่อน ดังกรณีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ไม่เห็นด้วยและแสดงตนคัดค้านการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ซึ่งประชาชนมีความคิดว่าอ่างเก็บน้ำนี้ก็ไม่แตกต่างกับเขื่อนอื่น ๆ ที่เคยสร้างมาแล้วแต่อย่างใด

ข่าวการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเดิมเป็นโครงการที่ทางราชการเห็นว่าบริเวณชุมชนคลองโคกยางมีพื้นที่ป่าไม้จำนวนมากเป็นแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทางราชการต้องการดึงน้ำไปผลักดันน้ำทะเล(น้ำเค็ม) และหายเยียบไปหลังจากมีการสร้างประตุน้ำอุทกวิทยาคณะประสิทธิ์ และได้เกิดขึ้นอีกในช่วงปีพ.ศ.2531หลังจากเกิดอุทกภัยน้ำท่วมและภูเขาถล่มรุนแรงในหลายพื้นที่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช และเกิดอุทกภัยรุนแรงอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2537 ส่วนราชการและกรมชลประทานจึงได้กำหนดแผนงานแก้ปัญหา น้ำท่วมและน้ำแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยได้วางแผนงานสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำจำนวน 7 อ่าง ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใส อ่างเก็บน้ำคลองลาไม อ่างเก็บน้ำลำพระตั่วที่1 อ่างเก็บน้ำลำพระตั่วที่2 อ่างเก็บน้ำลำพระตั่วที่3 อ่างเก็บน้ำลำพระตั่วที่4 และอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง แต่ชาวบ้านชุมชนคลองโคกยางได้รวมตัวกันคัดค้านโครงการฯ โดยการทำหนังสือคัดค้านไปถึงนายกรัฐมนตรีในยุคนั้นนั่นคือ ท่านชวน หลีกภัย ทางภาครัฐได้พิจารณาข้อร้องเรียน จึงได้ระงับโครงการไป

แต่เมื่อปลายปี พ.ศ.2559 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช และอีกหลายพื้นที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศนโยบายผ่านสื่อสาธารณะว่าจะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำจำนวน 9 แห่งและคลองผันน้ำอีก 1 สายเพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วมในฤดูฝน และได้พ่วงเหตุผลการแก้ปัญหาการขาดน้ำในฤดูแล้งไปด้วย ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง และในเดือนธันวาคม พ.ศ.2559 ทางจังหวัดนครศรีธรรมราชได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วมพื้นที่อำเภอนครศรีธรรมราช และเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2560 ได้เกิดน้ำท่วมใน อำเภอ

เมืองนครศรีธรรมราชอีก จึงเป็นเหตุการณ์ให้ส่วนราชการโดยเฉพาะทางจังหวัด นครศรีธรรมราชและกรมชลประทานได้เร่งรัดให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางอีกครั้งโดย มีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

สิ่งที่ประชาชนวิตกกังวลคือการสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางซึ่งจะตั้งอยู่ บริเวณ หมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และหมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบเป็นพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจดีที่สุดของอำเภोजุฬาภรณ์ดังกล่าวแล้วข้างต้น อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง สามารถเก็บกักน้ำได้ 23 ล้านคิว ความยาวสันฝาย 40 เมตร พื้นที่ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ประมาณ 1,000 ไร่ เป็นพื้นที่ตั้งบ้านเรือน เรือกสวนไร่นาของชาวบ้านอีกประมาณ 4,400 ไร่ หากโครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางดำเนินการจริงก็จะส่งผลกระทบรุนแรงต่อชุมชนท้องถิ่น โดยน้ำจะเข้าท่วมพื้นที่และสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นพื้นที่อ่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. บ้านเรือนของชาวบ้านใน 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จำนวน 500 ครัวเรือน หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จำนวน 229 ครัวเรือน และหมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จำนวน 50 ครัวเรือน รวมผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด 779 ครัวเรือน จะต้องถูกย้ายออกจากพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยจำนวน 4,400 ไร่ ผลอาสิน เช่น ยางพารา หนาก ปาล์ม มังคุด มะพร้าว ทุเรียน สะเดา ลูกเนียง สะตอ ขนุน เป็นต้น จะจมอยู่ใต้น้ำทั้งหมด รวมมูลค่าความเสียหาย จำนวนประมาณ 3,818,675,300 บาท (ประเมินจากผลอาสินและรายได้จากภาคเกษตรกรรมต่อปี)

2. ป่าไม้ในเขตป่าอนุรักษ์และป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ประมาณ 1,000 ไร่ จะสูญหายไปอยู่ใต้น้ำ

3. โบราณสถานศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย ชุมชนคลองสะท้อน และอนุสรณ์สถานค่ายบางระจัน 2 ชุมชนสวนอายเลา ต้องจมอยู่ในอ่างเก็บน้ำไปเช่นกัน

4. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านอายเลา โรงเรียนบ้านอายเลา และโรงเรียนบ้านเหนือคลอง ชุมชนบ้านเหนือคลอง ต้องจมอยู่ใต้น้ำ

5. สถานที่สำคัญทางศาสนา เช่น สำนักสงฆ์เหนือคลอง ชุมชนบ้านเหนือคลอง สำนักสงฆ์ป่าถ้ำจันทร์ ชุมชนบ้านไร่ใหญ่ และวัดเทพทองวนาราม (วัดควนแดงบน) ชุมชนสวนอายเลา ต้องจมอยู่ใต้น้ำ

6. แหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เช่น ถ้ำน้ำพราย ชุมชนบ้านทุ่งนาใหม่ ก็จะต้องจมอยู่ใต้น้ำเช่นกัน

การผลักดันโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาของภาครัฐที่ต้องการแก้ปัญหาของคนเพียงบางกลุ่ม โดยผลกระทบให้กับคนอื่นกลุ่มเป็นผู้รับ

ผลกระทบแทน เนื่องจากว่าพวกเขาต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานความอยู่รอดทั้งหมดและต้องสูญเสียชุมชนทั้งหมด ปัญหาการสร้างโครงการขนาดใหญ่โดยผลกระทบการแบกรับผลกระทบไปให้ประชาชนระดับล่างเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้วทั่วโลก และตามมาด้วยความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้นทั่วไปเช่นกัน จึงเป็นเหตุให้เกิดแนวคิดและแนวปฏิบัติที่จะให้ปัญหาดังกล่าวมีทางออกที่เหมาะสมมากกว่าที่เป็นอยู่ แนวคิดสำคัญได้แก่ แนวคิดเรื่องความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม (environmental justice) ซึ่งมีหลักคิดสำคัญว่าคนทุกกลุ่มจะต้องมีส่วนร่วมแบ่งปันทั้งประโยชน์และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างเท่าเทียมกัน โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางที่ผ่านมา ยังเป็นโครงการที่ทางราชการคิดฝ่ายเดียวโดยที่ชาวบ้านไม่ได้รับรู้หรือเข้าไปมีส่วนร่วมใด ๆ โดยหากโครงการนี้เกิดขึ้นจริง ชาวบ้านจะได้รับผลกระทบอย่างมากดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงควรจะต้องสร้างการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อที่จะหาทางออกร่วมกันอย่างเหมาะสมที่สุด ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะมุ่งหน้าคัดค้านอ่างเก็บน้ำแบบถึงที่สุด แต่เพียงต้องการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อหาทางแก้ปัญหาแบบหลากหลาย จนพบทางออกที่ดีที่สุด คือสร้างผลกระทบน้อยที่สุด ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบกับใครก็ตาม โดยทางออกแรกอาจจะเป็นทางออกตามความรู้ที่ชาวบ้านเสนอให้พิจารณา หรืออาจจะเป็นทางที่สองที่เกิดจากการผสมผสานความรู้ของทางราชการกับความรู้ของชาวบ้าน หรือในที่สุดผลการพิจารณาร่วมกันจะเห็นด้วยกับแนวทางของทางราชการ ทุกฝ่ายก็จะได้เตรียมตัวที่จะแก้ปัญหาของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบ ไม่ใช่ทิ้งให้ประชาชนได้รับผลกระทบและดันรนแก้ปัญหาแต่เพียงลำพัง ตัวแทนชาวบ้านพยายามเข้าไปประสานงานกับหน่วยราชการและเสนอที่จะให้มีเวทีเจรจาพูดคุยกันหรือตั้งคณะกรรมการ 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายราชการ ฝ่ายชาวบ้าน และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันหาทางออกในเรื่องนี้ ซึ่งทางราชการก็ตอบว่าไม่ขัดข้อง แต่ฝ่ายประชาชนจะต้องเป็นผู้เคลื่อนไหวให้สาธารณะและหน่วยเหนือเห็นด้วยกับทางราชการในระดับปฏิบัติการ ถึงจะดำเนินการต่อได้

ในที่สุดชาวบ้านก็ต้องดำเนินการเรื่องนี้ เพราะหากไม่ดำเนินการใด ๆ ชาวบ้านก็จะไม่มีทางออก หรือไม่ก็นำไปสู่การเผชิญหน้ากัน ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ประสงค์ให้เกิดเหตุการณ์ลักษณะดังกล่าว ชาวบ้านต้องการทำมาหากินอย่างสงบสุขและต้องการร่วมมือกับทางราชการเพื่อพัฒนาการดำเนินชีวิตและบ้านเมืองต่อไป อย่างไรก็ตามการที่ชาวบ้านจะดำเนินการดังกล่าวอย่างเป็นที่น่าเชื่อถือ และทุกฝ่ายเห็นชอบด้วยที่จะสร้างพื้นที่การพูดคุยและการตัดสินใจร่วมกันนั้นจะต้องอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้าน และวิเคราะห์ข้อมูลให้มีความหมายที่ทุกฝ่ายจะเรียนรู้ร่วมกันได้ ซึ่งไม่เพียงชาวบ้านจะนำเสนอความรู้ในส่วนสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น หากมีการดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำเท่านั้นแต่จะศึกษาถึงทางออกที่ควรจะเป็นตามประสบการณ์และความรู้ของ

ชาวบ้านซึ่งจะช่วยให้ทั้งไม่ทำให้น้ำจากคลองโคกยางเข้าไปมีส่วนทำให้พื้นที่ อ.เมือง นครศรีธรรมราชน้ำท่วม ในขณะเดียวกันก็จะไม่ทำให้ชาวบ้านได้รับผลกระทบใด ๆ ด้วย รวมทั้งจะต้องใช้กระบวนการวิจัยเพื่อสร้างความร่วมมือของฝ่ายต่างเพื่อให้เกิดผลตามที่ โครงการนี้คาดหวัง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะขอรับการสนับสนุนจากฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำและสิ่งอื่น ๆ ที่ต่อเนื่อง และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตชาวบ้าน
2. เพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งอื่น ๆ ตามข้อ 1 หากมีการดำเนินโครงการสร้าง อ่างเก็บน้ำดังกล่าว
3. เพื่อศึกษาวิคิดและแนวทางของชาวบ้านในการแก้ปัญหาจากคลองโคกยาง ลงมาท่วมพื้นที่ข้างล่างในเขต อ.เมืองนครศรีธรรมราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ชาวบ้าน ในพื้นที่หมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และหมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และพื้นที่เมืองนครศรีธรรมราชที่มีน้ำ จากคลองโคกยางเข้ามามีส่วนต่อการเกิดน้ำท่วม รวมถึงข้าราชการที่เกี่ยวข้อง ภาคประชา สังคมที่ทำงานเกี่ยวข้องและสนใจในประเด็นเกี่ยวกับความไม่เป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม เช่น นักวิชาการ สื่อสารมวลชน เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสนทนา กลุ่ม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำและสิ่งอื่น ๆ ที่ต่อเนื่องและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตชาวบ้าน

1.1 บริบทชุมชนด้านกายภาพ

ชุมชนคลองโคกยาง เดิมพื้นที่บริเวณนี้ขึ้นอยู่กับเขตปกครองของอำเภอร่อนพิบูลย์ ต่อมาได้มีการแบ่งเขตปกครอง ตั้งเป็นอำเภोजุฬาภรณ์ เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2537 เป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ และ หมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอร่อนพิบูลย์ และอำเภोजุฬาภรณ์ ไปจรดเทือกเขานครศรีธรรมราชซึ่งเป็นแนวกันระหว่างเขตอำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัด

นครศรีธรรมราช ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสวนอายุเลา ชุมชนบ้านคลองท่อน ชุมชนบ้านทุ่งนาใหม่ ชุมชนบ้านไร่ใหญ่ และ ชุมชนบ้านเหนือคลอง มีสภาพพื้นที่เป็นหินดินดานปนแป้งสลับด้วยหินปูน มีตะกอนหิน ดิน ตามเชิงเขา ตะกอนดินตามที่ราบลุ่ม เป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลมาจากลำห้วยบ่อจัน ห้วยหินกอง ห้วยช่องหมี่ ห้วยน้ำผุด ห้วยวังฉาโน หมู่ที่ 7 บ้านเหนือคลอง ห้วยห้างสูง ห้วยน้ำพรายและห้วยชวย ใน หมู่ที่ 5 และ หมู่ที่ 8 น้ำในลำห้วยเหล่านี้ไหลมารวมกันกลายเป็นคลองโคกยาง และมีทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า การสัญจรไปมาโดยใช้ถนนสาย บ้านอายุเลา-กะปาง อำเภอกู่ทอง เป็นหลัก การสร้างบ้านเรือนจะอยู่กันเป็นหย่อมบ้าน ตามแนวลำคลองและถนนที่การคมนาคมสะดวก

ภาพที่ 1 แผนที่ทำมือชุมชนคลองโคกยาง

บริบทชุมชนคลองโคกยางที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง (พื้นที่อ่างเก็บน้ำ) ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน ได้แก่

บ้านทุ่งนาใหม่ บ้านไร่ใหญ่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภอกู่พากรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีครัวเรือนทั้งสิ้น 350 ครัวเรือน และไม่มีเลขที่บ้านอีก 15 ครัวเรือน รวม 365 ครัวเรือน

บ้านเหนือคลอง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภอกู่พากรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีครัวเรือนทั้งสิ้น 229 ครัวเรือน

บ้านควนแดง หมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ มีครัวเรือนทั้งสิ้น 50 ครัวเรือน

รวมจำนวนครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่อ่างเก็บน้ำทั้งสิ้น 644 ครัวเรือน และยังพื้นที่อื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างอ่างเก็บน้ำ (พื้นที่ท้ายอ่าง) ประกอบด้วย 2 หมู่บ้าน ได้แก่

บ้านคลองท่อน บ้านสวนอายุเลา หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีครัวเรือนทั้งสิ้น 175 ครัวเรือน

บ้านควนแดง หมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ มีครัวเรือนทั้งสิ้น 90 ครัวเรือน

รวมจำนวนครัวเรือนที่อยู่ในพื้นที่ทำอย่างทั้งสิ้น 265 ครัวเรือน

1.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม

วิถีชีวิตของคนชุมชนคลองโคกยาง มีความผูกพันกับสายน้ำนี้มานาน เพราะเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ใช้สำหรับอุปโภคและบริโภค มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ คนรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามาบุกเบิกสร้างถิ่นที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน ในช่วงแรกจะอาศัยหลบนอนตามถ้ำหาของป่า สัตว์เป็นอาหาร และต่อมาได้ถางป่าสร้างนาเป็นที่พักผ่อนหลับนอนด้วย “ลวดไม้” คือไม้ขนาดเล็กมีความแข็งแรงทนทานเป็นโครงสร้าง มุงหลังคาด้วยใบไม้ ใบจาก กั้นและปูพื้นด้วยไม้ไผ่ สร้างไว้เพื่อพักอาศัยหลบแดดฝน ส่วนการประกอบอาชีพนั้นคนจะถางป่าทำไร่ ทำนา เพื่อการกินอยู่ หลังจากถางป่าโล่งเตียนแล้ว จะมีการทำไร่ มี 2 ลักษณะคือการปลูกพืชประเภทใช้เป็นอาหาร เช่น พริก แตงกวา ข้าวโพด สับปะรด หนาก จมเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านสมัยก่อน และกินหนากจนเป็นวัฒนธรรม การปลูกพลูจะปลูกให้โตขึ้นไปตามต้นหนาก (ใช้ต้นหนากเป็นค้ำพลู) หรือให้โตขึ้นตามต้นไม้อื่น ๆ และเก็บออกจำหน่ายโดยเอาใบพลูซ้อน ๆ กันประมาณ 10 ใบ เรียกว่า 1 แบก 4-5 แบกรวมกัน เรียกว่า 1 กำ ด้วยใบพลูมีน้ำหนักเบา สามารถนำไปขายได้ครั้งละจำนวนมาก ๆ แต่การเดินทางไม่สะดวกต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตี 3 เดินไปตามรอยช้างซีกลากไม้ เพื่อให้ถึงตลาดเขาน้อยตอนเช้า ส่วนราคาขายกันเป็นหาบ ๆ ละ 30-50 บาท จากคำบอกเล่าของ นางหนู พิบูลย์ อายุ 90 ปี เล่าว่า คนที่มาอยู่กลุ่มแรกเพียงหกถึงเจ็ดคน ชวนกันมาถางป่าตามแนวเชิงเขา เพื่อเป็นที่ทำมาหากินแรก ๆ ก็ะถางป่าแล้วจุดไฟเผาเพื่อให้โล่งเตียนโดยใช้มีดพร้าและขวานในการโค่นไม้ใหญ่ เพื่อนำมาสร้างบ้าน มีการถางไปเรื่อย ๆ เมื่อได้พื้นที่ในการเพาะปลูกพืช เช่น ปลูกหนาก พลุ สับปะรด มะละกอ พริกและพืชอาหารอื่น ๆ คนสมัยนั้นใช้ภูมิปัญญาในการทำมาหากินโดยปลูกต้นหนากให้เป็นเสาหลักและปลูกพลูให้โตขึ้นตามต้นหนาก

ปัจจุบันชุมชนคลองโคกยาง ยังเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประกอบอาชีพเพาะปลูก ทำสวน ทำไร่ ปศุสัตว์ ประมง และยังมีพืชอื่น ๆ ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านชุมชนคลองโคกยาง ได้แก่ หนาก ไม้ผล สวนสมรม สวนพอเต่า สวนยางพารา สวนปาล์ม

นอกจากนี้ในการดำรงชีวิตชุมชนคลองโคกยางนั้น มีความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบนิเวศ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับลำคลอง ป่าไม้ ดิน และทำให้เกิดวัฒนธรรมการกินอยู่ การอยู่ร่วมกัน มีความเชื่อในสิ่งที่ไม่มองเห็น และสิ่งที่เป็นที่พึงทางใจ มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพด้านการเกษตร จนทำให้ได้รับผลผลิต

ด้านการเกษตร และชาวบ้านในชุมชนมีเศรษฐกิจที่ดี มีความรัก ความสามัคคี จนสามารถจัดการชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืน หากโครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเกิดขึ้น ความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบนิเวศดังกล่าวก็จะสูญหายและจะนำมาซึ่งความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ตามแนวทางการพัฒนาที่ทำลายระบบนิเวศโดยกลุ่มทุนที่เป็นส่วนน้อยของสังคมแต่มีอำนาจมาก ความเดือดร้อนก็จะเกิดแก่ชาวบ้านคนเล็กคนน้อยคลองโคกยางดังกล่าวแล้วในที่สุด

2. เพื่อศึกษาลักษณะการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งอื่น ๆ ตามข้อ 1 หากมีการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำดังกล่าว

2.2 ลักษณะการดำเนินโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง

โครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง จะตั้งอยู่บริเวณหมู่ที่ 8 ตำบลร่อนพิบูลย์ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และหมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบเป็นพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจดีที่สุดของอำเภोजุฬาภรณ์ อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง สามารถเก็บกักน้ำได้ 23 ล้านคิว ความยาวสันฝาย 40 เมตร พื้นที่ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติประมาณ 1,000 ไร่ เป็นพื้นที่ตั้งบ้านเรือน เรือกสวนไร่นาของชาวบ้านอีกประมาณ 4,400 ไร่

ข่าวการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเดิมเป็นโครงการที่ทางราชการเห็นว่า บริเวณชุมชนคลองโคกยางมีพื้นที่ป่าไม้จำนวนมากเป็นแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ทางราชการต้องการดึงน้ำไปผลักดันน้ำทะเล(น้ำเค็ม) และหายเจียบไปหลังจากมีการสร้างประตูระบายน้ำ อุทกวิทยาคณะสิทธิ์ และได้เกิดขึ้นอีกในช่วงปีพ.ศ.2531หลังจากเกิดอุทกภัยน้ำท่วมและภูเขาล่มรุนแรงในหลายพื้นที่ของจังหวัดนครศรีธรรมราช และเกิดอุทกภัยรุนแรงอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2537 ส่วนราชการและกรมชลประทานจึงได้กำหนดแผนงานแก้ปัญหา น้ำท่วมและน้ำแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง โดยได้วางแผนงานสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต้นน้ำจำนวน 7 อ่าง ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำใส อ่างเก็บน้ำคลองลาไม อ่างเก็บน้ำถ้ำพระตัวที่ 1 อ่างเก็บน้ำถ้ำพระตัวที่2 อ่างเก็บน้ำถ้ำพระตัวที่3 อ่างเก็บน้ำถ้ำพระตัวที่4 และอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง แต่ชาวบ้านชุมชนคลองโคกยางได้รวมตัวกันคัดค้านโครงการฯ โดยการทำหนังสือคัดค้านไปถึงนายกรัฐมนตรีในยุคสมัยนั้นคือ ท่านชวน หลีกภัย ทางภาครัฐได้พิจารณาข้อร้องเรียน จึงได้ระงับโครงการฯไป

แต่เมื่อปลายปี พ.ศ.2559 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ อำเภอมืองนครศรีธรรมราช และอีกหลายพื้นที่ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ประกาศนโยบายผ่านสื่อสาธารณะว่า จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำจำนวน 9 แห่งและคลองผันน้ำอีก 1 สาย เพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วมในฤดูฝน และได้พ่วงเหตุผลการแก้ปัญหาการขาดน้ำในฤดูแล้งไปด้วย ซึ่ง

หนึ่งนั้นคือ อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง และในเดือนธันวาคม พ.ศ.2559 ทางจังหวัด นครศรีธรรมราชได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคก ยางเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมพื้นที่อำเภอนครศรีธรรมราช และเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2560 ได้เกิด น้ำท่วมในอำเภอเมืองนครศรีธรรมราชอีก จึงเป็นเหตุการณ์ให้ส่วนราชการโดยเฉพาะทาง จังหวัดนครศรีธรรมราชและกรมชลประทานได้เร่งรัดให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางอีก ครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วม อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช

2.2 ผลกระทบหากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง มีดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย รายได้จาก ยางพารา มังคุด หมาก ผลผลิตจาก ภาคเกษตรกรรม อื่น ๆ รวมแล้วจำนวน 317,800,000 ล้านบาท/ปี

ด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยระบบนิเวศ/ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ซึ่ง กระทบโดยตรงต่อสภาพดินที่เป็นดินกรวด ดินลูกรัง เชิงเขา ส่วนภูเขาเป็นเขาหินปูนมีโพรง มี ถ้ำที่มีน้ำ เช่นถ้ำน้ำพราย ห้วยน้ำผุด และถ้ำแห่งซึ่งมีค้างคาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชี ค้างคาวซึ่งเกษตรกรนำมาเป็นปุ๋ยใส่ต้นไม้ และยังกระทบต่อพันธุ์ไม้ป่า มีหลุมพอง กัลปพฤกษ์ ไข เชี่ยว นาคบุตร ยาง จำปา ยางพารา หมาก ปาล์ม สัตว์ป่า เช่น เลียงผา ลิงเสน กระเจง อัน นาค และนก นานาชนิด เช่นนกปรอด นกเขา นกโพระด นกกา นกกระจอก นกเอี้ยง นกยางเขน ใน ลำคลอง ลำห้วยยังมีสัตว์น้ำ เช่นปลากระต๊อ ปลาช่อน ปลาปลากะตัง ปลาตุ๊ก ปลาขาว ปลา พวง ปลากระตี่ ปลาช่อ กุ้ง กบ ฯลฯ

ด้านสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อ ทำให้ระบบเครือญาติจะหายไป เพราะ ต้องย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่ ญาติ พี่ น้อง ไม่ได้อยู่ร่วมกัน ภูมิปัญญาสูญหายไป เช่น การตีผึ้ง การเก็บ สะตอป่า การดักแร้ว การจักสานอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ การทำเจีย กระดัง การทำ บันไดจากไม้ไผ่ ด้านความเชื่อ เช่น การบนบานขอพรจากเทวดาหินกองในเรื่องการเดินทางให้ ปลอดภัย และให้ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์

3. เพื่อศึกษาวิถีคิดและแนวทางของชาวบ้านในการแก้ปัญหาน้ำจากคลองโคกยางลง มาท่วมพื้นที่ข้างล่างในเขต อ.เมืองนครศรีธรรมราช

ชาวบ้านชุมชนคลองโคกยางเป็นชุมชนเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ สามารถปรับตัวให้อาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างลงตัวมีวิถีชีวิตพึ่งพาบนฐานของทรัพยากร ในชุมชนของตนเอง โดยปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาลของธรรมชาติปลูกพืชเศรษฐกิจโดยอาศัย การเจริญเติบโตจากน้ำคลองโคกยางและคลองสาขาและห้วยหนองเป็นหลัก ที่ผ่านมาชุมชน คลองโคกยางซึ่งประกอบด้วยกลุ่มบ้านต่าง ๆ คือ บ้านอายเลา บ้านไร่ใหญ่ บ้านทุ่งนาใหญ่ บ้านเหนือคลอง อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ชาวบ้านมีความพึงพอใจในวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่ดีของชุมชนตนเอง

จนกระทั่ง กรมชลประทานได้มีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางขึ้นในพื้นที่ หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ต.ทุ่งโพธิ์ และหมู่ที่ 8 ต.ร่อนพิบูลย์ โดยให้เหตุผลในตอนแรกว่า เพื่อผลักดันน้ำเค็มในลุ่มน้ำปากพนังและโครงการได้เจียบไปเมื่อมีการสร้างเขื่อนอุทกวิภาคประสิทธิ์ ป้องกันน้ำทะเลหนุนเข้าพื้นที่การเกษตรและกรมชลประทานได้หยิบโครงการนี้ขึ้นมาอีกโดยให้บริษัทเอกชนเข้าทำการสำรวจใหม่โดยเอาสีไปทำเครื่องหมายแนวเขต โดยไม่ให้ความจริงกับประชาชน แต่แจ้งกับประชาชนว่าจะขุดลอกคลอง ชาวบ้านจึงร้องเรียนไปยังนายกรัฐมนตรีจนต้องถูกระงับโครงการไป จนมาถึง พ.ศ.2559 ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แต่งตั้งคณะทำงานโครงการฯ ขึ้น โดยให้เหตุผลว่า เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมตัวเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ รวมตัวกันคัดค้านการสร้างโครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางอีกครั้งหนึ่ง เพราะจากการศึกษา สำรวจการไหลของน้ำในคลองโคกยางปรากฏว่า น้ำจากคลอง โคกยางไม่ได้ไหลเข้าสู่ตัวเมืองนครศรีธรรมราช

อย่างไรก็ตามชาวบ้านชุมชนคลองโคกยางพยายามที่จะสื่อสารต่อภาครัฐหลายครั้งว่า โครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางส่งผลกระทบต่อประชาชนจำนวนมากไม่คุ้มค่าต่อการลงทุนแต่ภาครัฐยังคงตื้อดั่งที่จะดำเนินโครงการต่อไป โดยไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นขอประชาชนแต่อย่างใด เป็นการสะท้อนให้เห็นความเหลื่อมล้ำและการไม่รับฟังความคิดเห็น ไม่จริงใจในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของพี่น้องประชาชน

ฉะนั้น ประชาชนชุมชนคลองโคกยาง จะรวมตัวกันต่อสู้คัดค้านโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ทุกวิถีทางตามแนวทางสันติวิธีโดยมีการสร้างความเข้าใจและการบริหารจัดการน้ำด้วยภูมิปัญญาเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ จนกว่าจะสามารถยุติโครงการก่อสร้างดังกล่าวได้ ทั้งนี้ เพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถหาทางออก ของปัญหาร่วมกันได้ ชาวบ้านจึงมีข้อเสนอดังต่อไปนี้

3.1 ขอให้มีการจัดเวทีสาธารณะ เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนในพื้นที่และประชาชนทั่วไป โดยเป็นการนำเสนอข้อมูลจากกรมชลประทานและจะต้องมีส่วนร่วมของผู้มีอำนาจในการตัดสินใจของโครงการ นักวิชาการ นักกฎหมาย นักสิ่งแวดล้อม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านอื่น ๆ เพื่อหาทางออกที่เหมาะสมร่วมกัน

3.2 ขอให้มีการร่วมศึกษาผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 มาตรา 58 และขอให้มีการศึกษาความคุ้มค่าของโครงการด้วย

3.3 ในระหว่างการดำเนินการตามข้อ 1 และข้อ 2 ขอให้กรมชลประทานชะลอการก่อสร้างไว้ชั่วคราวก่อน จนกว่าจะหาข้อสรุปร่วมกันได้

3.4 ขอให้ภาครัฐยกเลิกโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

3.5 สร้างฝายมีชีวิตกั้นน้ำเป็นช่วง ๆ ตลอดลำคลองเพื่อเป็นการชะลอน้ำ

อภิปรายผล

1. พื้นที่ที่ทางราชการจะใช้สร้างอ่างเก็บน้ำโคกยางนั้นมีชุมชนตั้งอยู่หลายชุมชน และเป็นชุมชนที่มีมาแต่เดิม ประกอบด้วย ชุมชนสวนอ้ายเลา ชุมชนไร่ใหญ่ ชุมชนทุ่งนาใหม่ และชุมชนบ้านเหนือคลอง ชุมชนเหล่านี้ยังสามารถสืบทอดความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิม ในปัจจุบันจึงยังคงเห็นร่องรอยของสังคมที่ทำให้ชาวบ้านภูมิใจและรู้สึกได้ว่าชุมชนของพวกเขามีลักษณะเด่นของตัวเองที่ไม่เหมือนใคร เช่น มีศิลาจารึกหุบเขาช่องคอยอนุสรณ์สถานบ้านบางระจัน 2 ที่แสดงว่าพื้นที่ดังกล่าวมีประวัติศาสตร์มายาวนาน และไม่เพียงเป็นหลักฐานประวัติชุมชนเท่านั้น แต่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอำนาจการปกครองบ้านเมืองในสมัยต่าง ๆ นอกจากนี้การสืบทอดชุมชนมานานทำให้ท้องถิ่นสามารถใช้ภูมิปัญญาดัดแปลงสร้างสรรค์งานหัตถกรรมที่สวยงามขึ้นมาใช้ประโยชน์และแสดงถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนอย่างชัดเจน เช่น การทำพัดใบพ้อ ในปัจจุบันพื้นที่ที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำนอกจากมีครัวเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่ทั่วไปแล้วยังมีสำนักสงฆ์ถ้ำจันทร์ สำนักสงฆ์บ้านเหนือคลอง โรงเรียนบ้านเหนือคลอง โรงเรียนบ้านสวนอ้ายเลา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในด้านทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ต้นน้ำที่มีคลองสายสำคัญที่ไหลลงมายังพื้นที่ล่าง และมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าบนเขาให้ชาวบ้านได้พึ่งพามาได้โดยตลอด ส่วนด้านอาชีพพื้นนั้นชาวบ้านนอกจากจะทำสวนยางพาราแล้วก็ยังสืบทอดการทำสวนผลไม้ สวนสมรม และสวนพืชมะเดื่อมาแต่เดิมด้วย สวนลักษณะนี้นอกจากเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนและท้องถิ่นแล้วยังเป็นแหล่งผลิตผลไม้ที่มีคุณภาพของจังหวัดนครศรีธรรมราชด้วย

2. อ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเป็นเหมือนสูตรสำเร็จของทางราชการในการแก้ปัญหาน้ำท่วมตัวเมืองนครศรีธรรมราช เพราะเมื่อฝนตกหนักจนเกิดน้ำท่วมเมื่อไรก็จะมีข้อเสนอจากทางราชการให้สร้างอ่างเก็บน้ำหลายแห่ง และก็จะมีย่างเก็บน้ำคลองโคกยางติดอยู่ทุกครั้ง บางครั้งก็มีการเคลื่อนไหวที่จะทำโครงการขึ้นมาจริง ๆ ทั้งหมดนี้ชาวบ้านไม่เคยรู้หรือมีส่วนร่วมใด ๆ เลย กระทั่งปี 2559 เกิดฝนตกหนักและน้ำท่วมตัวเมืองอีก มีการแถลงข่าวผ่านสื่อสารมวลชนว่าจะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ 9 แห่ง รวมถึงอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางด้วย ซึ่งประชาชนก็ไม่เคยรู้เรื่องมาก่อนเช่นกัน จากการศึกษาพบว่าหากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำจริงจะเกิดผลกระทบอย่างมาก โดยผลกระทบดังกล่าวจะเกิดขึ้นทั้งในบริเวณที่เป็นตัวอ่าง บริเวณท้ายเขื่อน และบริเวณมุมเขื่อน พื้นที่เสียหายทั้ง 3 บริเวณครอบคลุม 3 หมู่บ้าน ความเสียหายที่เกิดขึ้นได้แก่ ที่ดินทำกิน 3400 ไร่ บ้านเรือน 396 หลัง สำนักสงฆ์ 2 แห่ง โรงเรียน 2 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) 1 แห่ง ห้องประชุมประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง

ศูนย์รวมผลไม้ 1 แห่ง สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ 3 แห่ง (ศิลาจารึกหุบเขาช่องคอย และอนุสรณ์สถานค่ายบางระจัน 2 แห่ง)

แต่คำอธิบายที่สำคัญกว่าการสูญเสียสิ่งที่เป็นกายภาพและวัตถุตั้งที่กล่าวข้างต้น คือ ชาวโคกยางจะต้องสูญเสีย “มาตุภูมิ” ซึ่งนอกจากพื้นที่ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่แล้ว ยังรวมถึงจิตวิญญาณ สังคมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่ชาวบ้านสามารถสร้างสรรค์อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนต่าง ๆ สามารถร่วมกันตั้งชุมชนและอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข การสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางจึงจะทำให้ชาวบ้านในหมู่ที่ 5 ที่ 7 และที่ 8 ถึงกับสูญเสียมาตุภูมิ โดยไม่รู้ว่าจะไปอยู่ที่ไหน และจะสร้างมาตุภูมิของตนขึ้นมาได้อย่างไร กล่าวโดยสรุปคือ หากมีการดำเนินโครงการต่าง ๆ จริงจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนในพื้นที่อย่างมาก 1) การสูญเสียฐานทรัพยากร 2) การสูญเสียอาชีพ 3) การสูญเสียบ้าน กลุ่มบ้าน และหมู่บ้าน 4) การสูญเสียสถาบันทางสังคม 5) การสูญเสียภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต ดังตัวอย่างจากการรวบรวมผลการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการขุดคลองไทย (วิวัฒน์ จันทร์กิ่งทอง, 2563) เช่น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม อันได้แก่ ระบบนิเวศในทะเล ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดความโศกของน้ำทะเล ที่ส่งผลกระทบต่อสัตว์และพืชในทะเลบริเวณนั้น ๆ ซึ่งผลกระทบในการขุดคลองไทยเกิดขึ้นทั้งในเชิงบวกและเชิงลบต่อประเทศไทย ในด้านที่สำคัญ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านความมั่นคง และด้านสังคม (Pattapong, K., 2003); (Baromsuk, A., 2010)

3. จากการศึกษาของชาวบ้านถึงวิธีการที่เหมาะสมในการป้องกันไม่ให้น้ำจากคลองโคกยางลงไปท่วมพื้นที่ข้างล่างในเขต อ.เมืองนครศรีธรรมราช ปรากฏว่าคลองโคกยางไม่ได้ไหลผ่านเขตเมืองนครศรีธรรมราชเลย จึงไม่ส่งผลต่อการเกิดน้ำท่วมโดยตรง ถึงแม้จะเป็นฤดูฝนที่น้ำไหลหลาก หากกังวลว่าน้ำจะบ่าพันคลองขึ้นไปท่วมพื้นที่ต่าง ก็มีวิธีแก้ปัญหาที่เหมาะสมกว่าคือการชะลอน้ำไม่ให้หลากลงไปข้างล่างอย่างรวดเร็ว ด้วยการปลูกต้นไม้เพื่อสร้างป่าในพื้นที่ต้นน้ำ และสร้างฝายมีชีวิตในลำคลองโคกยางและแหล่งน้ำสาขาอื่น ๆ วิธีการดังกล่าวนอกจากชะลอน้ำหลากได้แล้ว ยังสามารถเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้งได้ และยังเป็นที่พักอาศัยของสัตว์น้ำตลอดปีที่ชาวบ้านจับมาเป็นอาหารได้ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ยินดีจะให้ความร่วมมือดำเนินการในทุกเรื่อง สอดคล้องกับแนวพระราชดำริฝายต้นน้ำลำธาร เพราะฝายต้นน้ำลำธารคือ สิ่งก่อสร้างขวาง หรือกั้นทางน้ำ ซึ่งปกติมักจะกั้นลำห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำ หรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงให้สามารถกักตะกอนอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลง และกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหล ลงไปทับถมลำน้ำตอนล่าง ซึ่งเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้มากวิธีการหนึ่ง (มูลนิธิมันพัฒนา, 2559)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

ศึกษาผลกระทบที่มีต่อการดำเนินการโครงการพัฒนาในท้องถิ่น กรณีศึกษา: อ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง จะเห็นได้ว่า การผลักดันให้เกิดการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง เป็นกระบวนการพัฒนาของรัฐที่เห็นว่าชาวบ้านไม่มีศักยภาพดังนั้นจึงต้องช่วยเหลือโดยการคิดแทน ทำแทนด้วยองค์ความรู้ของเจ้าหน้าที่รัฐ แล้วขับเคลื่อนภายใต้กฎหมาย แม้เป็นความหวังดีก็ตาม การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำกับชาวบ้านในลักษณะของผู้ถูกระทำ (passive) ในขณะที่ชาวบ้านมีองค์ความรู้ที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรมที่ร้อยรัดอย่างกลมกลืนกับระบบนิเวศที่จะเป็นฐานการผลิตให้แก่เขาอย่างยั่งยืน ไม่ทำลายตัวเขาเอง และเขาก็สามารถจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศรอบตัวเขาได้อย่างยั่งยืนเพื่อส่งต่อไปให้กับคนรุ่นต่อไปด้วย แต่โครงการอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางที่ผ่านมาเป็นโครงการที่ทางราชการคิดเพียงฝ่ายเดียวโดยที่ชาวบ้านชุมชนคลองโคกยางไม่เคยได้รับรู้หรือเข้าไปมีส่วนร่วมใด ๆ หากโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยางเกิดขึ้นจริงจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องและมีความสำคัญที่ส่งผลกระทบรุนแรงต่อชุมชนท้องถิ่นและการดำรงชีวิตของชาวบ้าน และมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 1) ให้ภาครัฐมีการจัดเวทีสาธารณะ เพื่อให้ข้อมูลแก่ประชาชนในพื้นที่และประชาชนทั่วไป โดยเป็นการนำเสนอข้อมูลจากกรมชลประทานและจะต้องให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจของโครงการฯ นักวิชาการ นักกฎหมาย นักสิ่งแวดล้อม และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องด้านอื่น ๆ เพื่อหาทางออกที่เหมาะสมร่วมกัน 2) ให้มีการร่วมศึกษาผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตาม กฎหมายรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 มาตรา 58 และขอให้มีการศึกษาความคุ้มค่าของโครงการฯ 3) ในระหว่างดำเนินการตามข้อ1และข้อ2ขอให้กรมชลประทานชะลอการก่อสร้างไว้ชั่วคราวก่อน จนกว่าจะหาข้อสรุปร่วมกันได้ 4) ให้ภาครัฐยกเลิกโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองโคกยาง ตำบลทุ่งโพธิ์ อำเภोजันทนาภิไธย จังหวัดนครราชสีมา 5) ให้ภาครัฐส่งเสริมและสนับสนุน การสร้างฝายมีชีวิตกั้นน้ำเป็นช่วง ๆ ตลอดลำคลองเพื่อเป็นการชะลอน้ำและกักเก็บน้ำไว้ในฤดูแล้ง

เอกสารอ้างอิง

- ปราโมทย์ ไหมกัลด. (2529). การชลประทาน. ใน สารานุกรมไทย สำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 7 (หน้า 179-213). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ.
- มูลนิธิมันพัฒนา. (2559). ฝายต้นน้ำลำธาร (พ.ศ. 2521). เรียกใช้เมื่อ 23 พฤษภาคม 2563 จาก <http://www.tsdf.nida.ac.th/th/royally-initiated-projects/10776-ฝายต้นน้ำลำธาร-พศ-2521/>

- วิวัฒน์ จันทรกึ่งทอง. (2563). ความคิดเห็นของประชาชนต่อผลกระทบในการดำเนินโครงการ
ขุดคลองไทย. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 12(1), 260-286.
- Baromsuk, A. (2010). Excavation of Thai Canal and Thai maritime security. In
Unpublished master's thesis. Burapha University. [in Thai].
- Pattapong, K. (2003). Thai canal project proposal: Politics of controversial thought.
In Unpublished master's thesis. Ramkhamhaeng University. [in Thai].